

Mediji i Španjolski građanski rat

Žerić, Sara

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:293550>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrila u Puli
Filozofski fakultet

SARA ŽERIC

Mediji i Španjolski građanski rat

Završni rad

Pula, 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

SARA ŽERIC

Mediji i Španjolski građanski rat

Završni rad

JMBAG: 0303053550, redoviti student
Studijski smjer: preddiplomski studij povijesti

Predmet: Uvod u suvremenu povijest

Znanstveno područje: humanističke znanosti
Znanstveno polje: povijest
Znanstvena grana: svjetska suvremena povijest
Mentor: doc. dr. sc. Igor Duda
Sumentorica: doc. dr. sc. Iva Milovan Delić

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Sara Žerić, kandidatkinja za prvostupnika povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student:

U Puli, 12. rujna 2017.

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Sara Žerić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Mediji i Španjolski građanski rat* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 12. rujna 2017.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD.....	6
1. ŠPANJOLSKI GRAĐANSKI RAT	7
2. FILM I ŠPANJOLSKI GRAĐANSKI RAT.....	8
2.1. <i>Španjolska zemlja</i>	9
2.2. <i>Raza</i>	10
3. RAZVOJ FOTOREPOTERSTVA ZA VRIJEME ŠPANJOLSKOG GRAĐANSKOG RATA	12
4. PLAKATI I ŠPANJOLSKI GRAĐANSKI RAT	14
4.1. Republikanski plakati	15
4.2. Nacionalistički plakati	16
5. ULOGA RADIJA ZA VRIJEME ŠPANJOLSKOG GRAĐANSKOG RATA	17
6. ŠPANJOLSKI GRAĐANSKI RAT U NOVINAMA	20
6.1. Španjolski građanski rat u španjolskim novinama.....	22
6.2. Španjolski građanski rat u hrvatskim novinama	24
ZAKLJUČAK	28
LITERATURA	29
SAŽETAK	31
ABSTRACT	32

UVOD

Za vrijeme Prvog svjetskog rata Španjolska je bila službeno neutralna što je pogodovalo naglom razvoju trgovine i industrije, čemu je rezultat bio ulazak velike količine inozemnog kapitala u zemlju. Unatoč tome, još za vrijeme rata pojačavale su se društvene suprotnosti, što je 1917. godine dovelo do nemira, te biva razorena nasiljem koje je bilo rezultat vladavine kralja Alfonsa XIII. i njegove nemoći da riješi unutarnje probleme zemlje. Španjolsku su preplavili štrajkovi prouzročeni gospodarskom krizom, koja je uslijedila odmah po završetku rata. U dvadesetim godinama štrajkova je bilo sve više te je vlada odgovorila brutalnom silom – započelo je razdoblje diktature pod generalom Primom de Riverom. Narod nije čekao mnogo da se i tome pobuni, te se s oduševljenjem dočekao pad diktature i deklaracija o Drugoj republici, u travnju 1931. Nakon 1933. u Španjolskoj se sve više počeo širiti fašizam, pod utjecajem nacističke Njemačke i fašističke Italije. Kako bi se suprostavili fašizmu, no i ostalim problemima u zemlji, ujedinjena ljevica izlazi 1936. na izbore kao koalicija Narodne fronte, čija će pobjeda na izborima pridonijeti da Španjolska ima legitimno izabranu vladu. Tijek španjolske povijesti promijenio se u noći 17. srpnja 1936., kada vojska na čelu s Francom započinje pobunu protiv Druge republike. Tada započinje razdoblje koje obuhvaća ovaj rad, a u historiografiji je poznato pod nazivom Španjolski građanski rat, te traje do 1. travnja 1939., tj. do proglašenja Francove pobjede u Madridu.

Svoju pozornost u ovom radu posvetila sam sredstvima masovnog priopćavanja, koji djeluju na veliki broj čitatelja, slušatelja i gledatelja – tj. medijima. Medije koje sam obradila u ovome radu razvrstala sam u sljedeće kategorije: film, fotografija, plakati, radio i novine. Ni jedan od navedenih medija nije prošao bez propagandne tehnike, koja se u Španjolskom građanskom ratu najviše koristila kako bi se razvilo nepovjerenje u ratne ciljeve neprijatelja, kao i prenošenje ideologija zaraćenih strana. Također, građanski rat u Španjolskoj bitan je i za hrvatsku povijest zbog velikog broja hrvatskih dobrovoljaca koji su se borili na strani republikanaca, te samo nekoliko godina kasnije isti su sudjelovali i u narodnooslobodilačkom pokretu. Cilj ovog rada je prikazati ulogu gore narečenih medija u Španjolskom građanskom ratu, njihov razvoj za vrijeme rata, te naposljetku utvrditi kako su se glavni problemi španjolske svakodnevnice prikazivali u istim tim medijima.

1. ŠPANJOLSKI GRAĐANSKI RAT

Novo doba španjolske povijesti započinje proglašenjem Druge republike u travnju 1931. godine. Nove snage liberalne vlade počele su iznositi teške agrarne probleme i uvjete u kojima je živjelo španjolsko seljaštvo. No, dvije godine kasnije, 1933. godine španjolskom se počeo širiti fašistički pokret „falangista“ kojeg je osnovao Jose Primo de Rivera. Iste godine na izborima pobjeđuje oživjela, budna i ujedinjena desnica, čime se pogoršava socijalna sigurnost, zakoni o agrarnim reformama nestaju, dok se istovremeno sve više šire ideje fašizma iz Italije i Njemačke. Kao rezultat nezadovoljstva, ljevica se na izborima 1936. okupila u koaliciju Narodne fronte, a činili su je liberali, socijalisti, komunisti i anarhisti. Cilj Narodne fronte bio je spriječiti desničarski udar, te je kao takva legitimno pobijedila na izborima u veljači 1936. Time je Španjolska postala demokratska republika s općim pravom glasa.¹

Novoizabrana, lijevoorijentirana, no prije svega legitimna vlada bila je uzrok nacionalističke pobune u noći na 17. srpnja u Maroku, kada je vojska na čelu s generalom Franciscom Francom započela svoju pobunu protiv Druge republike. Oružani ustanak se iz Maroka ubrzo proširio Španjolskom – nacionalisti su zauzeli toledsku utvrdu Alcazar, nakon čega su uslijedile žestoke bitke na Jarami, Guadalajari, Aragonu itd. Njemačko bombardiranje gradića Guernice 1936. godine i pomaganje španjolskim falangistima u borbi protiv republikanaca stvorilo je jedno osjetno protunacionalističko raspoloženje u Europi. Umjetnici, književnici i drugi stvaratelji sve se više okreću k Sovjetskom Savezu, koji je jedini službeno pomagao republikancima. Nakon što je Barcelona pala u siječnju 1939., ubrzo je osvojena čitava Katalonija, te je postalo jasno da građanski rat vodi ka kraju i Francovoj pobjedi, pobjedi desnice. Madrid je bio posljednje uporište gdje snage otpora još uvijek nisu bile skršene, no i on se predao u proljeće 1939., te službeni datum koji se uzima za kraj rata jest 1. travnja 1939. Nakon raspuštenja Komiteta za nemiješanje 20. travnja i rješenja osnovnih pitanja iz Španjolskog građanskog rata, general Franco svoju pobjedu svečano je proslavio na La Castellani, jednoj od najljepših

¹ Indić, Trivo, *Savremena Španija*, Nolit, Beograd, 1982., 49.

madrijskih avenija, koja je bila prepuna natpisa *Victoria, Franco* („Pobjeda, Franco“), 19. svibnja 1939.²

Jedan od ključnih političkih alata tijekom ratnih godina u Španjolskoj bili su mediji, odnosno medijsko-ratna propaganda. Cilj propagande jest da ljudi shvate neku potpuno novu ideologiju i da je prihvate kao svoju na duže vrijeme. Gledajući kroz povijest, propaganda se najviše veže za dvadeseto stoljeće, no politička propaganda postojala je još za vrijeme staroga Egipta, a kasnije i za vrijeme antičkog Rima i Grčke. Nakon Prvog svjetskog rata termin „propaganda“ zadobio je negativnu konotaciju, ponajviše zbog samog načina promidžbenog djelovanja totalitarnih režima, tj. obilatog korištenja u fašizmu, nacizmu i staljinizmu. U sklopu navedenih režima, vještina propagande sve se više pretvarala u potpaljivanje masa.³

U tridesetim godinama dvadesetog stoljeća sve se više razmatra uloga propagande u svrhu ratnih ciljeva. Javljalo se sve više propagandista i tehničara, opremljenih suvremenim sredstvima propagande, od tiska do filmske tehnike. U inozemstvu nacisti su razvili propagandni i subverzivni politički rad preko tzv. germanskih liga, službenih predstavništava i informativnih centara. Svi novi mediji javnog informiranja bili su strogo kontrolirani, pod konstantnom prismotrom i cenzurom. U mnogim slučajevima išlo se do krajnje cenzure, stoga je sloboda medija tijekom dvadesetih i tridesetih godina bila vrlo ograničena, čega pošteđen nije bio ni Španjolski građanski rat.⁴

2. FILM I ŠPANJOLSKI GRAĐANSKI RAT

Tijekom tridesetih godina dvadesetog stoljeća zabilježen je nagli porast filmske industrije u Europi, koja je ubrzo postala jedna od najefektivnijih metoda prenošenja propagande. Tome je pogodovao i razvoj dokumentarnog filma u Španjolskoj, kao i u drugim zemljama s razvijenom filmskom tehnikom. Filmsku propagandu kao političko sredstvo za vrijeme građanskog rata u Španjolskoj koristile su obje zaraćene strane – nacionalisti i Narodna fronta. U vrlo kratkom vremenu

² Inđić, Trivo, *Savremena Španija*, Nolit, Beograd, 1982., 73.

³ Škarica, Matej, *Propaganda kroz europsku povijest*, Synopis, Zagreb – Sarajevo, 2012., 14.

⁴ Isto, 71.

„slikom u pokretu“ nacionalisti, kao i republikanci, prenosili su svoju ideologiju velikim masama u Španjolskoj.⁵

U razdoblju građanskog rata dva najvažnija filmska poduzeća bila su *Republican Film Popular* i *Departamento Nacional de Cinematografía*, tj. *DNC*. *Film Popular* producirao je dokumentarce koji su hvalili hrabri otpor republikanaca no nije se prikazivao teritorijalni gubitak, koji je bio iz mjeseca u mjesec sve veći, kako ne bi utjecao na moral boraca. S druge strane, filmovi koje je producirao *DNC* slavili su vojne uspjehe, te su prikazivali republikanske izbjeglice poput životinja. Također, zanemarivala se činjenica da je Francov režim – totalitarni režim.⁶ Početkom rata i okupljanjem poznatih intelektualaca, pa tako i filmaša u Španjolskoj, republikanska vlada uspostavila je Ministarstvo propagande, u siječnju 1937. godine. To ministarstvo imalo je pod svojom kontrolom svo javno oglašavanje i publicitet, informacije i propagandu u Španjolskog i inozemstvu, te su imali dostupne različite komunikacijske medije, uključujući i film.⁷

2.1. ŠPANJOLSKA ZEMLJA

Osim što su filmovi služili kao vizualno propagandno sredstvo, bili su i način nefizičke borbe protiv fašizma. Pogodan primjer za to je republikanski film *Španjolska zemlja*, u čijem je snimanju sudjelovao i Ernest Hemingway, koji je oko sebe okupio grupu umjetnika i intelektualaca te su zajedno osnovali produkcijsku kuću *Contemporary Historians, Inc.* koja je financijski uspjela pomoći dokumentirati Španjolski građanski rat i na taj način pomoći republikancima u spašavanju Španjolske od Frankovog fašizma. Do još većeg značaja filma *Španjolska zemlja* dolazi njegovim prikazivanjem u javnosti u trenutku kada su nacistička Njemačka i fašistička Italija stale na stranu nacionalista, dok su se republikanci borili da pridobiju međunarodnu podršku.⁸

Film *Španjolska zemlja* kombinirao je dokumentarističke i propagandne tehnike kako bi se stvorio film koji će privući međunarodnu pažnju na republikansku stranu, ali i kako bi film prikazao zemlju malog čovjeka koji se suočava s gorućom prijetnjom –

⁵ Roe Hardim, Jennifer, „Fighting for Spain through the Media: Visual Propaganda as Political Tool in the Spanish Civil War“, <https://dlib.bc.edu/islandora/object/bc-ir:102401>, 12. rujna 2017.

⁶ Crusells, Magi, „Spanish Cinema during the Final Year of the Civil War: The Republicans' Last Documentaries and Francoist Triumphalism“, *Bulletin of Spanish Studies*, 89, 2012., 23.

⁷ Isti, „Cinema as a political propaganda during the Spanish Civil War: Espana 1936.“, *Revista Internacional de la Guerra Civil (1936-1939)*, 38, 2004., 160.

⁸ Roe Hardim, 70.

fašizmom. Upravo je „mali španjolski čovjek“ u pravednoj borbi za svoju zemlju, slobodu i život glavni fokus u filmu *Španjolska zemlja*. Politički komentari Ernesta Hemingwaya na početku filma bili su usmjereni prema aristokratski i fašistički orijentiranoj vladi, bogatim zemljoposjednicima, te su obilježili prvi dio filma. Nadalje, središnji dio filma usmjeren je prema priči o mladiću Julianu i njegovom trodnevnom povratku u Fuentidueña nakon borbe na strani Narodne fronte. Julian je predstavljao upravo onog „malog španjolskom čovjeka“ o kojemu je bilo riječ – borio se za svoju zemlju protiv fašizma te se nakon toga vratio ka zemljoradnji. Kao zadnji segment priče, produbljuje se intimnost veze između gledatelja i ljudi prikazanih u filmu uključivanjem stvarnih ratnih snimaka. Snimke opisuju borbu republikanaca za obranu strategijskog mosta koji je povezivao cestu od Fuentidueña do Madrida. Time dolazimo do trenutka kada zahvaljujući stvarnim snimkama film stavljamo u povijesni kontekst te dobivamo jedinstveni povijesni izvor. Također, stvarne snimke uključene u film ističu kolektivnu borbu i patnju čovječanstva kroz glad, nasilje i siromaštvo. Između scena borbe i patnje, gledatelju se ipak dozvoljava da sam donosi zaključak o ideološkim problemima Španjolskog građanskog rata s velikim naglaskom na stvaranju suosjećajnosti za republikansko stanje.⁹

2.2. RAZA

Za razliku od republikanske filmske produkcije, koja je dala režirati filmove poput *Španjolska zemlja* na samome početku rata, nacionalisti su dali režirati svoje najučinkovitije filmove na samome kraju rata, tj. na početku diktature generala Francisca Franca. Tijekom rata republikanska filmska produkcija bila je ozbiljna konkurencija onoj nacionalističkoj. Filmski studiji koji su bili u rukama republikanaca ozbiljno su ometali rad nacionalističke produkcije, zbog čega su nacionalisti bili prisiljeni preseliti produkciju i montažu u druge zemlje, poput Italije i Njemačke. Ipak, filmski doprinosi talijanskih i njemačkih režima bili su minimalni, te su bili samo usredotočeni na propagandna dostignuća nacističkih postrojbi. Nakon što su nacionalisti preuzeli kontrolu nad španjolskim studijima na kraju rata, Franco je počeo koristiti propagandu kako bi ujedinio španjolsko društvo pod njegovim vodstvom, u nadi da će stvoriti jedinstvenu međunarodnu moć. U svrhu širenja španjolske kulture, pogotovo prema ondašnjim kolonijama na Filipinima i u Južnoj Americi, Franco je

⁹ Roe Hardim, 74.

odobrio rad tzv. Hispanskog vijeća (*Consejo de la Hispanidad*) u studenom 1940. Nedugo nakon dolaska na tržište, Hispansko je vijeće produciralo 1941. film *Raza*, koji je označen kao film koji je predstavljao službenu verziju Španjolskog građanskog rata, a režirao ga je Jose Lusi Saenz de Heredia prema scenariju samog Francisca Franca, koji je koristio pseudonim Jaime de Andrade.¹⁰

Analizirajući radnju filma jasno je da *Raza* pojednostavljuje povijesne događaje. Građanski rat prema filmu jednostavno je sukob između španjolske vojske i međunarodnih komunista tj. *anti-Španjolaca*. Film ističe stranu suradnju na strani neprijatelja, definirajući međunarodne brigade kao „otpad europskih revolucionara“, što potvrđuje i rečenica u filmu – „Madrid je pun Rusa!“.¹¹

Radnja se filma fokusira na dvojicu braće Josea i Pedra. Protagonist Jose predstavlja Franca, te film prikazuje njegov uspon do diktatora Španjolske. Također, film ističe događaje iz Španjolskog građanskog rata prikazujući „herojske“ priče različitih vojnika koji su se borili na strani nacionalista. Franco na sve načine želi ocrniti burnu povijest republikanaca, pa tako i filmom, kao i poticati naglasak na konzervativnim vrijednostima i ponovnoj uspostavi Španjolske kao moćne, religiozne i moralne međunarodne sile.¹²

Elementi kojima su stvoreni *Španjolska zemlja* i *Raza* tvore fundamentalnu propagandu koju su koristile obje političke strane – nacionalisti i Narodna fronta – kako bi inspirirali španjolske mase ali i međunarodne političke snage da se ujedine za podršku i bore za lijeva ili desna ideološka uvjerenja. Učinak propagande nije prestao završetkom Španjolskog građanskog rata i početkom Francove diktature 1939. budući da su za vrijeme Drugog svjetskog rata, sile Osovine i Sovjetski savez, koristili filmsku propagandu kao ključni politički alat u pridobivanju međunarodne javnosti, kao političke i financijske podrške u unaprijeđenju njihove ideološke i sociopolitičke dominacije. Da bi se to ostvarilo, Španjolski građanski rat dao je čvrsti temelj za filmsku propagandu u kasnijim desetljećima.¹³

¹⁰ Roe Hardim, 76.

¹¹ Isto, 77.

¹² Isto, 79.

¹³ Isto, 84.

3. RAZVOJ FOTOREPOTERSTVA ZA VRIJEME ŠPANJOLSKOG GRAĐANSKOG RATA

Naredno poglavlje pokazat će utjecaj Španjolskog građanskog rata na razvoj dokumentarne fotografije, a samim time i fotoreporterstva, čime rat postaje jednim od prvih velikih događaja u suvremenoj povijesti koji je bio popraćen fotoreporterstvom. Ni jedan drugi medij ne može toliko približiti stvarnost kao fotografija, a najznačajniji doprinos fotografije u suvremenoj povijesti leži upravo u oblasti reportaže i dokumentacije. Fotoreporter nam omogućuje da budemo svjedoci događaja. Još za vrijeme Prvog svjetskog rata fotografi su po prvi puta bili službeno priključeni oružanim snagama, ali novom razdoblju fotografije novine su se izuzetno sporo prilagođavale, te se počeci fotoreportaža javljaju tek sredinom dvadesetih godina. Nove tehničke mogućnosti dovode do razvoja modernog fotoreporterstva od 1928. do 1931. godine. Konačno, fotoreportaža, kao rezultat fotoreporterstva, započinje 1936. godine osnivanjem časopisa *Life*. Izvanrednim reportažama Henri Cartier – Bressona iz Španjolske i Meksika, kao i dramatičnim slikama Roberta Cape iz Španjolskog građanskog rata, reportažna fotografija čvrsto se uspostavlja kao umjetnička forma.¹⁴

Zahvaljujući fotografiji, zabilježeni su neki od najznačajnijih trenutaka Španjolskog građanskog rata. Fotografije koje su nastale tijekom građanskog rata najčešće su snimali vojnici, no bilo je i profesionalnih fotografa poput Roberta Cape, Gerde Taro, Davida Seymoura – Chima i Henria Cartiera Bressona čije fotografije služe kao neiscrpan povijesni izvor, te nam daju uvid u svakidašnji život civila i dobrovoljaca. Da bi postala povijesnim izvorom, fotografiju stavljamo u određeni povijesni kontekst, u određeno vrijeme i mjesto. Fotografija je bila i oružje, način borbe protiv fašizma, kojim se htjela poslati određena poruka, ali i ideologija.¹⁵

Zasigurno najpoznatija fotografija nastala za vrijeme Španjolskog građanskog rata jest fotografija Roberta Cape iz rujna 1936., na kojoj je prikazan umirući republikanski vojnik. Fotoaparat je uspio uhvatiti i ovjekovječiti trenutak koji bi inače čovjeku prošao prebrzo. Prikaz smrti jednog republikanskog vojnika postaje simbolom svake republikanske smrti u borbi protiv fašizma. Nakon što je 1936. fotografija objavljena u

¹⁴ Gernsheim, Helmut, *Fotografija: sažeta istorija*, Izdavački zavod „Jugoslavija“, Beograd, 1973., 245 – 257.

¹⁵ Nelson, Cary, „The Aura of the Cause: Photographs from the Spanish Civil War“, *The Antioch Review*, 55, 1997., 309.

francuskom časopisu *Vu*, a potom i u časopisu *Life* 1937., Capina „Smrt republikanskog vojnika“ postaje ikonom rata i najrasprostranjenija je ratna fotografija u povijesti iste. Njegova spremnost da riskira život za fotografiju učinila ga je svjetskim fotografom. Takva reputacija učinila je Španjolski građanski rat trenutkom u povijesti kada se status ratnih fotografa, upravo zbog Cape, mijenja i poistovjećuje se s rizikom za život. „Dobra“ ratna slika postaje ona koja je nastala ugrožavajući život fotografa.¹⁶

U razvoju fotoreporterstva i ratne fotografije, osim Roberta Cape, vrijedna spomena je i Gerda Taro. Zaboravljena je fotoreporterka zajedno s Capom postala jedna od najslavnijih vizualnih kroničarki Španjolskog građanskog rata, dok i sama nije ondje izgubila život 1937. godine.¹⁷ Fotografski stil Gerde Taro otkriva agresivan, no s druge strane intiman prikaz rata koji obuhvaća osobnu uključenost antifašističkom političkom pokretu, zajedno s partnerom Robertom Capom. Koristeći se tehnikama ratne fotografije, njen glavni subjekt jest žena u ratu. Fotografiranjem žena u ratu, Taro je stvorila svoju osobnu viziju Španjolskog građanskog rata, čime prikaz samoga rata dobiva rodnu dimenziju. Stoga, u ovom slučaju fotografija ne služi više samo kao izvor o određenom povijesnom događaju, već je i izvor za povijest feminizma u Europi.¹⁸

Tarin motiv „žene u ratu“ bitna je točka u povijesti feminizma jer je fotografirala portrete žena kao jakih i borbenih u ratnim godinama, što se tada smatralo izuzetno muškim osobinama. S takvim fotografijama suočavamo se sa zapanjujućom realnošću koja se protivi tipičnim društvenim predrasudama žene kao pokorne, poslušne i slabe. Žena na Tarinim portretima je sve, samo ne konvencionalna – u rat ide s pištoljima i stoji u vojnoj formaciji. Na taj način, ženski portreti Gerde Taro nastali za vrijeme Španjolskog građanskog rata, prisiljavaju gledatelja da prihvate neuobičajeno ponašanje žene koja je spremna za borbu.¹⁹

Potpuno razumijevanje fotografije iz određenog razdoblja, u ovom slučaju za vrijeme građanskog rata u Španjolskoj, podrazumijeva analizu fotografskih bilješki, filmskih negativa i osnovna povijesna tumačenja događaja. Fotografije nam ponekad

¹⁶ Nelson, 314.

¹⁷ Isto, 317.

¹⁸ Everly, Kathryn, „Remembering/Gendering War: Gerda Taro's Spanish Civil War Photographs“, *Historical Memory in Spanish Literature and Culture*, 2017., 150.

¹⁹ Isto, 151.

govore i više nego što očekujemo. Fotografije iz razdoblja Španjolskog građanskog rata danas služe kao povijesni dokaz. Mnoge fotografije daju formalni izraz elementima rata koje smo većinom zaboravili ili nikada nismo ni poznavali. Dokumentarna fotografija je uglavnom motivirana željom za promjenom, i u tu svrhu njezin najvažniji cilj jest istaknuti društveni ili ekonomski problem. Upravo to je uspjelo Robertu Capi i ostalim fotografima Španjolskog građanskog rata, kako poznatima tako i nepoznatima.²⁰

4. PLAKATI I ŠPANJOLSKI GRAĐANSKI RAT

Jedan od najznačajnijih vizualnih medija iz prve polovice dvadesetog stoljeća, plakat, najčešće je objavljivao u javnim prostorima kao reklama, odnosno oglas. Međutim, od takve osnovne namjene uskoro postaje još jedan od propagandnih medija kako bi se ideja ili ideologija prenijela što većem broju ljudi. Djelotvornost plakata određena je brojnim kvalitetama, uključujući osobitost, lucidnost, i naravno, upečatljiv dizajn.²¹

Nakon što je izbio Španjolski građanski rat u srpnju 1936. ubrzo su obje zaraćene strane usredotočile plakatnu propagandu prikazujući mučeništvo, kolektivnu patnju, uz redoviti prikaz vojnika „kao jakog i hrabrog junaka“. Za vrijeme građanskog rata, plakati su bili na gotovo svakoj zgradi: pozivali su u borbu protiv fašizma, na obranu Madrida, privlačili su novake da se pridruže vojsci, a nerijetko su se vidjeli i plakati vezani uz emancipaciju žena. Proizvodnja plakata bila je intenzivna u prvim mjesecima rata, jer su mnogi mladi umjetnici bili pozvani na izradu plakata dok je rat napredovao, no u posljednjim stadijima rata bilo je problema s materijalima. Iako su mnogi plakati dizajnirani tijekom rata anonimni, ima i poznatih umjetnika. Neki od njih važni su pripadnici španjolske umjetničke scene prije početka rata. Među njima su Rodriguez Luna, Juan Morales i Francisco Pérez. Bili su to mladi umjetnici, u dvadesetim i tridesetim godinama, čije karijere je iznenada prekinuo rat. Dizajn njihovih plakata odražava njihov interes za avangardom i pokazuje tragove nekih od vodećih slikovnih jezika toga vremena, od kubizma do nadrealizma. Mnogi drugi

²⁰ Everly, 251.

²¹ Jong, Cees, Purvis, Alston, *The Poster: 1,000 Posters from Toulouse-Lautrec to Sagmeister*, Abrams, New York, 2010., 11.

plakati napravljeni tijekom rata bili su rad amatera. U nekim slučajevima ta djela imaju malo umjetničkog izraza, no ipak radilo se o razdoblju kada je prenošenje određene ideologije bilo mnogo bitnije od umjetničkog izraza.²²

4.1. REPUBLIKANSKI PLAKATI

Vizualni propagandni pokret pripadnika Narodne fronte započeo je odmah po objavi rata, nakon što su prve ratne plakate stvorili anonimni umjetnici u svojim domovima. Sindikat profesionalnih umjetnika (*Sindicat de dibuixants professionals*), koji je bio formiran prije vojnog ustanka, ubrzo se povezo kako bi formirao kolektivni studio za izradu plakata za Iberijsku anarhističku federaciju (*Federación Anarquista Ibérica*). Ovi sindikalni plakati pokušali su ujediniti radnike diljem zemlje s republikanskim pokretom kroz slogane koji ukazuju na važnost borbe za slobodu i rad sa zajedničkim ciljem. Propaganda FAI-a uključivala je komunističke slike i snažne anarhističke elemente.²³

Unutar same Narodne fronte bilo je mnogo političkih i ideoloških različitosti, no unatoč tim različitim ideološkim stajalištima, sindikalni plakati Narodne fronte prikazivali su jasan smisao za ujedinjenu frontu, prepoznavajući važnost propagandnog plakata kao političkog alata. Rani republikanski plakati koriste moderne tehnike umjetnosti da izraze željenu poruku i poziv na akciju. Stoga, mnogi su umjetnici na plakatima prikazivali lik vojnika kako bi psihološki prenijeli španjolskoj javnosti potrebu da se bore za opće dobro. Kontinuirani prikaz vojnika u propagandi španjolskog građanskog rata pokazuje ključnu tehniku u političkoj upotrebi plakata kako bi se ujedinile veće mase.²⁴

Republikanski plakati, osim što su pozivali na solidarnost i ujedinjenje vojnika, pozivali su i na uništenje negativne fašističke ideologije. Lorenzo Goñi, jedan od propagandnih ilustratora plakata, najpoznatiji je po svojoj ilustraciji četiri vojnika različitih rodova vojske koji su bez ličnosti i drže svoje puške na ramenima u

²² Vergara, Alexander, „Images of revolution and war“, <https://libraries.ucsd.edu/speccoll/visfront/intro.html>, 22. kolovoza 2017.

²³ Roe Hardim, 29.

²⁴ Isto, 31.

militarističkom stajalištu. Ovi borci su prikazani kao kraljevski, odlučni i herojski, što je zajednička umjetnička tema među propagandnim plakatima građanskog rata.²⁵

Španjolska zemlja, njezino bogatstvo i ljudi koji se bore za nju poslužili su kao glavni katalizatori španjolskog građanskog rata, predstavljaju još jednu značajnu propagandnu temu građanskog rata. Tu temu su kroz vizualnu propagandu ponavljali i republikanci, i nacionalisti, osobito na plakatima. Svaka politička frakcija pokušala je ujediniti svoje pristaše da se bore za zajedničko dobro zemlje, bez obzira na to je li to značilo nadahnuće seljaka bez zemlje da uzme oružje protiv nacionalista ili pozivaju bogate zemljoposjednike da financijski podupru borbu protiv republikanaca.²⁶

4.2. NACIONALISTIČKI PLAKATI

Nacionalistički plakati koji su se bavili zemljom i njezinim bogatstvom, pokazivali su fokus na financijsku stabilnost, koja bi u konačnici došla kao rezultat njihove pobjede. Umjesto privlačenja španjolskih masa poput republikanaca, nacionalisti su se usredotočili na sliku jedinstva i „kult pojedinih vođa“, koji su predstavljali najveći kontrast propagandnih tehnika između dviju zaraćenih strana. Falangisti i nacionalisti na svojim su plakatima koristili kao simbole jaram i strijelice kako bi naglasili sliku jedinstva. Jaram i strijelice izvorno potječu od rimskoga „fascio“, odnosno snopa žita sa sjekirom koji je u starom Rimu bio simbol držanja vlasti, moći i pravde, a obnovio ga je Benito Mussolini 1921. godine sa svojom Nacionalnom fašističkom strankom. Simboličko značenje jarma i strijelica koji su bili česti na plakatima predstavlja temeljnu ideologiju nacionalističke stranke da naglasi tradicionalne i konzervativne vrijednosti među svim Španjolcima, kako bi se Španjolska mogla vratiti na svoju bivšu poziciju kao snažna država s velikom međunarodnom moći.²⁷

Osim što su nacionalisti kao propagandnu tematiku koristili temeljnu ideju povratka u tradicionalnu i ujedinjenu Španjolsku, također su postajali propagandni plakati koji su se bavili programima socijalne pomoći koji su bili posebno razvijeni od 1937. Plakati na kojima je bila prikazama tema „socijalne pomoći“ odražavali su sličnu temu kao i

²⁵ Roe Hardim, 33.

²⁶ Isto, 36.

²⁷ Isto, 40.

neki od republikanskih plakata koji su naglašavali zaštitu i održavanje vlasništva nad zemljom kao ključem gospodarskog napretka.²⁸

Pokušavajući dalje ujediniti konzervativne vjerske vođe, nacionalisti su poticali potporu Katoličke crkve kako bi iskoristili prednost velikog broja španjolskih građana koji su sebe smatrali pobožnima. Putem propagandnih plakata kao što je *Cruzada*, nacionalisti su kategorizirali španjolski građanski rat kao božansku i svetu misiju s religijskim implikacijama. S ovom vrstom propagandističke poruke, nacionalisti su mogli prevladati konzervativne Španjolce kako bi pokazali svoju potporu i pridružili im se u borbi protiv nevjernih republikanaca.²⁹

Unatoč ideološkim različitostima, nacionalisti i republikanci iskoristili su slične propagandističke tehnike i slike koje su omogućile da plakati funkcioniraju kao bitni politički alat za njegovanje jedinstva i potpore. Obje političke frakcije također su naglasile potrebu za ekonomskim prosperitetom i kontrolom španjolske zemlje, u cilju poboljšanja španjolskog gospodarstva. Iako su dvije glavne ideološke frakcije u španjolskom građanskom ratu koristile slične teme i slike, razvijeni su različiti propagandni plakati kako bi se postigli različiti ishodi. S jedne strane, republikanci su željeli pozvati na djelovanje zemljoradnike i pristaše ljevice kako bi bili inspirirani da se pridruže zajedničkom dobru i da se bore za pravedni liberalni uzrok. S druge strane, nacionalisti su nastojali objediniti španjolske mase pod jednim, sveznajućim i svemoćnim vođom: Franciscom Francom. Time su plakati, poput fotografije, postali još jednim vizualnim povijesnim izvorom tog bitnog razdoblja španjolske, ali i svjetske povijesti.

5. ULOGA RADIJA ZA VRIJEME ŠPANJOLSKOG GRAĐANSKOG RATA

Nakon izbijanja pobune u Španjolskoj, radio je bio veoma zanimljiv medij u odnosu na to kako je utjecao na propagandu i neutralnost ostalih država. Upravo je to bio i cilj radijske propagande – iskriviti novinska izvješća, kako bi se potresli narodi drugih zemalja, prvenstveno onih neutralnih, te da ih se nagovori da „uzmu stranu“. Suvremene tehnike radijskog emitiranja prvi su put testirane upravo u Španjolskoj za

²⁸ Roe Hardim, 41.

²⁹ Isto, 46.

vrijeme građanskog rata. Ubrzo su španjolske radio postaje raširile svoje verzije događanja u ratu. „Radio-rat“ počeo je uključivati i druge zemlje, a Njemačka i Italija ponudile su programe koje su prenosili vijesti u korist pobunjenika, tj. nacionalista, dok su Sovjetski Savez i Francuska emitirale vijesti u korist republikanaca.³⁰

Kao nova tehnologija koja može prijeći granice, radio postaje glavnim instrumentom inozemne propagande. Pored svog potencijala kao međunarodnog medija, radio je bio i prvi elektronički medij za ulazak u domove ljudi, privlačeći pojedince u njihovom privatnom okruženju. Štoviše, za razliku od novina, koje su mogle utjecati samo na one koji su znali čitati, radio je bio univerzalni medij u smislu da se njegov sadržaj može razumjeti od različite publike, i pismene i nepismene.³¹

Radio je bio medij kojim su se prenosile poruke svim onima koji nisu imali drugačiji pristup informacijama. Poput ostalih medija, i radio je bio bitan u antifašističkom pokretu, budući da su se redovito puštale pjesme koje pozivaju na borbu protiv nacionalista. Upravo zahvaljujući radiju, svjetsku slavu je stekao slogan *No pasaran!* („Neće proći“) kao zvučni poziv za antifašizam u Španjolskoj i izvan nje, nakon što je Dolores Ibárruri, tzv. "La Pasionaria", 19. srpnja 1936. godine prvi put svoje poznate oratorije predala u obranu Republike na madridskom radiju, te je njena glavna briga bila potaknuti lokalne radnike, seljake, antifašiste i patriotske Španjolce da se odupru pobuni.³²

U početku, nacionalisti nisu kontrolirali onoliko radio postaja koliko republikanci. Ipak, to nije značilo da nisu smatrali da je radijska propaganda ključna. Između srpnja 1936. i veljače 1938., general Queipo de Llano predstavio je dnevne razgovore o Radio Sevilli, koja je bila jedna od prvih postaja koja je došla pod Frankovu kontrolu. Radio Sevilla i portugalska postaja *RCP (Rádio Club Português)* bili su glavni propagandni alati dostupni tadašnjim nacionalistima tijekom početnih mjeseci sukoba. Zanimljiva je činjenica kako su upravo portugalske radio emisije odigrale veliku ulogu u ratu, usprkos službenom položaju Portugala u neutralnosti – položaju koje je definirala Lisabonska vlada predvođena Oliveirom Salazarom, koja je imala bliske ideološke veze s španjolskim nacionalistima. Talijanski radio Verdad, koji će

³⁰ Riegel, O. W., „Press, radio and the Spanish Civil War“, *The Public Opinion Quarterly*, 1, 1937., 134.

³¹ Ribeiro, Nelson, „Using a new medium for propaganda: The role of transborder broadcasts during the Spanish Civil War“, *Media & War & Conflict*, 7, 2012., 37.

³² Deacon, David, *British news media and the Spanish Civil War: tomorrow may be too late*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2008., 13.

kasnije imati ključnu ulogu u pružanju potpore tada nacionalističkim snagama, počeo je raditi u veljači 1937. Nadalje, *Radio Nacional de España* (Španjolski nacionalni radio) započeo je program emitirati u siječnju 1937. Ova radio postaja, koju su kontrolirale snage generala Franca, stvorena je uz podršku Talijana, Nijemaca i Portugalaca.³³

Tijekom Španjolskog građanskog rata portugalski radio *RCP* emitirao je pro-nacionalističke "vijesti" i fašističke pjesme. Prvog dana nacionalističke pobune u Maroku, portugalski *RCP* emitirao je svoju prvu dodatnu emisiju s proširenim vijestima o vojnim operacijama koje su se odvijale. Nije trebalo dugo da postaja ode dalje od jednostavnog emitiranja vijesti i postane važno oružje u službi nacionalista. Vijesti putem *RCP-a* pružile su izuzetno važne strateške smjernice glede napretka nacionalističkih snaga u smjeru Madrida. Podrška *RCP-a* za nacionalističke snage ostala je nepromijenjena do kraja rata, jer je često izvještavao o vojnim pokretima i vojnim napadima na republikance, koje su bili nazivani „barbarima“, „crvenima“, „antinacionalistima“ i „marksistima“. Postaje su, u pravilu, naglasile sve ratne zločine koje su počinile republikanske snage, posebice napade na crkve kako bi se pokazao napad „ateističkih marksista“ na kršćane. Tijekom vojnog sukoba, postaja je također postala poznata po organiziranju dobrotvornih kampanja usmjerenih na prikupljanje donacija koje će biti poslane španjolskoj populaciji koja živi na područjima pod nadzorom Falange.³⁴

Španjolska radio postaja *Radio Nacional de España*, tj. *RNE*, nastala je tijekom građanskog rata kao nacionalistički instrument nadzora nad informacijama i propagandom. Emitiranje je započelo u Salamancu 1937. godine, gdje je Francisco Franco imao sjedište. Tijekom sukoba, *RNE* prenosi izvješća o ratu; zatim, po završetku rata, zadržao je radio-monopol o informacijama tijekom diktature do 1960-ih. Privatne radio emisije, odbačene u zabavni sektor, bile su dužne izdavati „službene“ vijesti koje je producirao Francov režim.³⁵

Radio je bila najnovija tehnologija na sceni. Doista, Španjolski građanski rat obilježen je nazivom prvim "radio ratom" jer je bio prvi sukob u kojem je tehnologija imala

³³ Ribeiro, 40.

³⁴ Castelló, Enric; Montagut, Marta, „Radio, memory and conflict: Reconstructing the past in Documentos RNE“, *Radio Journal:International Studies in Broadcast & Audio Media*, 13, 2015., 8.

³⁵ Isto, 10.

značajan utjecaj kao sredstvo prijenosa informacija i masovne komunikacije. Međutim, značaj radija uglavnom leži na lokalnoj razini. U smislu programa emitiranja, Republika je tijekom rata prenosila programe stranih jezika iz Barcelone i Madrida, zapošljavajući dobrovoljce iz Međunarodnih brigada. Republikanska je strana imala znatne prednosti nad pobunjenicima na početku. Oni su kontrolirali dvije od tri glavne međunarodne kabelaške glave u Bilbau i Malagi, imale su najsnažnije radio odašiljače i jedini pristup međunarodnim telefonskim linijama. Ipak, početne prednosti Republike rušile su se kako je rat napredovao. Do sredine 1937. međunarodni kabelaški objekti u Malagi i Bilbau bili su u rukama nacionalista.³⁶

6. ŠPANJOLSKI GRAĐANSKI RAT U NOVINAMA

U suvremenoj povijesti sva bitnija događanja bila su praćena lokalnim i svjetskim novinama, pa tako i Španjolski građanski rat. Vijest o građanskom ratu odjeknula je u novinama diljem Španjolske, pozivajući na borbu, kako s republikanske strane, tako i s nacionalističke. Novine su najčešće izdavale određene stranke, stoga je i poruka koja se prenosila ovisila o ideologiji stranke. U novinama su se gotovo na svakodnevnoj razini iskrivljavale i krivotvorile informacije u stranačke svrhe.³⁷

Propaganda je stekla veliku važnost tijekom Španjolskog građanskog rata i to su brzo prepoznale obje strane uključene u sukob. U kolovozu 1936., nacionalisti su stvorili ured koji je bio odgovoran za kontrolu tiska, dok su republikanci, koji su nadzirali vladu Madrida, u studenom 1936. godine stvorili već spomenuto Ministarstvo propagande. Pokrenute su i kampanje za borbu protiv nepismenosti i promicanje čitalaštva kako bi se ljudi upoznali s mišljenjima vlade u Madrida. Slično tome, u kolovozu 1936., nacionalisti su također stvorili ured koji je u početku bio odgovoran za kontrolu tiska. Međutim, njegove su se ovlasti povećavale kako bi obuhvatile sve vrste unutarnje i vanjske propagande, što je rezultiralo preimenovanjem u *Nacionalna delegacija za tisak i propagandu*.³⁸

³⁶ Deacon, 20.

³⁷ Isto, 6.

³⁸ Isto, 39.

U svim nacionalističkim propagandama, stoga i u tisku, dominirale su tri povezane teme. Prva je bila širenje antikomunizma Španjolskom, te imenovanje republikanskog političkog centra kao „crvenog“ koji prijeti španjolskim vrijednostima i jedinstvom. Druga tema bila je spomenuta samosvjesna religioznost koja je obilježavala nacionalističku borbu kao katolički „križarski rat“ protiv ateističkih hordi, što se učitava kroz gotovo svaki medij. Posljednja tema potaknula je reakcionarne koncepte španjolske nacije koji su odbacili regionalni separatizam i nastojali povezati Franka s velikim herojima Španjolske prošlosti. Iako su bili ovisni o njemačkoj i talijanskoj vojnoj pomoći, nacionalističke vođe bile su osjetljivi na sugestije da su oni bili puki klijenti fašističke moći i vodstva za svoje ideologije.³⁹

S druge strane, sažimanje temeljnih tema republikanske vlade složeni je proces zbog političke raznolikosti vlade Narodne fronte koja je bila sastavljena od republikanaca do revolucionarnih socijalista, komunista i anarhista. Nacionalisti su pružali zajednički pogled na prošlost, dok je Republikanska koalicija, za razliku od toga, imala vrlo različite vizije budućnosti. Dodatna komplikacija u sažimanju temeljnih tema jest i da se tijekom vremena izmijenila ravnoteža koalicije Narodne fronte zbog vojnih poraza i unutarnjih sukoba.⁴⁰

Tijekom građanskog rata u Španjolskog razvile su se tri faze Francovog upravljanja vijestima, posebice onim stranima. Prva faza bila je na samome početku rata, tijekom srpnja i kolovoza 1936. i bila je najkraća. Bilo je to razdoblje u kojem je nadzor i cenzura međunarodne medijske aktivnosti bila kaotična. Kontrola medija u punom značenju te riječi započela je u listopadu iste godine kada Franco stječe neosporno zapovjedništvo pobune, a trajala je gotovo do kraja 1937., te je to razdoblje druge faze. Uslijedilo je premještanje Francovog generalnog sjedišta u biskupijsku palaču u Salamancu, te je imenovao generala Josea Millana Astraya kao šefa *La Oficina de Prensa y Propaganda*, tj. Ureda za tisak i propagandu. Nakon što je ured počeo svakodnevno djelovati, počelo se od inozemnih novinara očekivati da će raditi u službi nacionalistički vlasti i nekritički prenositi propagandu. Teror nad novinarima nije bio ograničen na samo one koji rade na područjima pod nacionalističkom

³⁹ Deacon, 14.

⁴⁰ Isto, 17.

kontrolom. Također, posebne pojedinačne prijetnje upućene su novinarima koji su radili u republikanskim sektorima.⁴¹

Treća faza trajala je od sredine 1937. do travnja 1939., odnosno do kraja građanskog rata. Tada počinje tzv. razdoblje „pomirenja“ i postupno odstupanje od kontroverznih figura. Ipak, u tom razdoblju počelo se govoriti o terorizmu, poniženjima i prijetnjama koje su nacionalističke vlasti upućivale stranim novinarima, posebice tijekom prve godine rata, te u skladu s time u Velikoj Britaniji izlazi pamflet koji naglašava situaciju stranih novinara pod Francovim terorom.⁴²

U svojoj strukturi broj međunarodnih vijesti bio je mnogo veći u republikanskom tisku nego u nacionalističkom, čemu je pogodovao i veliki broj međunarodnih dobrovoljaca koji su bili izravno uključeni u republikansku propagandnu aktivnost – ponekad do te mjere da je njihovo uključivanje izazvalo određeni stupanj lokalne mržnje. Međunarodni dobrovoljci također su bili uključeni u cenzuriranje novina. Kao i kod nacionalističkih vlasti, bile su zabranjene određene teme – osjetljive vojne informacije, reference na strana vojna angažiranja, spekulativne političke pretpostavke, unutarnja politika i svaka rasprava o revolucionarnim zbivanjima u Republici. Značajne prednosti Republike u smislu brzine kojom su se vijesti mogle širiti na međunarodnoj razini bio je pristup međunarodnim telefonskim linijama.⁴³

6.1. ŠPANJOLSKI GRAĐANSKI RAT U ŠPANJOLSKIM NOVINAMA

U razdoblju građanskog rata broj republikanskih novina je bio znatno veći u odnosu na nacionalističke, te zbog velikog broja novina navest ću samo one najbitnije. Nerijetko su pozivale na borbu protiv Francovog fašizma, te su sadržale i slike plakata kako bi njihova ideologija dospjela do što većeg broja ljudi. Novine *Juventud Nacionalnog povjerenstva za ujedinjenje*, svojom marksističkom-lenjinističkom ideologijom pozivaju na borbu protiv fašizma.⁴⁴ Nadalje, iste novine već u slijedećem izdanju iz kolovoza 1936. izlaze s karakterističnom naslovnicom s prikazom propagandnog plakata, koji u ovom slučaju prikazuje mladu ženu s oružjem, te iznad

⁴¹ Deacon, 28.

⁴² Isto, 33.

⁴³ Isto, 36.

⁴⁴ *Juventud* (Madrid), 27. srpnja 1936., 2.

nje stoji natpis „Prevladat će mladi čuvari!“. Žena s oružjem nije samo motiv za plakat, već se žena počinje slaviti kao ratna heroína. Slijedeće novine, *Joven guardia*, bile su također posvećene mladim pripadnicima komunističke organizacije, a ime su dobile po istoimenoj himni Komunističke partije mladih Španjolske. Prvi broj izašao je u Madridu, 23. kolovoza 1936., te od prvog broja započeli su sa prikazima karikatura fašista, kao i propagandnim plakatima i pozivima mladima na borbu uz Narodnu armiju. Broj novina je u prvim mjesecima rata rastao, pa je samo pet dana nakon prvog izdanja *Joven guardia*, također u Madridu, izašao prvi broj novina *El Mono Azul*. Novine su izdavali Savez antifašističkih intelektualaca za obranu kulture, u cilju da dođu do vojnika i učine ih svjesnima njihove uloge u obrani Republike i demokracije protiv fašizma.⁴⁵ Zatim su počele izlaziti novine *Libertad*, te kao što je naglašeno u samome podnaslovu novina, bio je to tjednik iz Cuenca koji je služio veličanju borbenog duha vojnika i branitelja Druge španjolske republike. Novine su, poput ostalih, bile ispunjene znatnim brojem ilustracija, crteža i fotografija.⁴⁶

Što se tiče nacionalističkih novina, izdvojila bih novine *Tecnica* i *Nueva España*. *Tecnica* su prve nacionalističke novine koje počinju s izdavanjem u siječnju 1937. od strane uredništva „Celta“ iz Luga, grada koji je bio u rukama pobunjenika već šest mjeseci ranije, odnosno na samome početku rata. Novine su uzdizale generala Francisca Franca kao vrhovnog zapovjednika, te se njegov portret pojavljivao u svakom novom broju, iznad kojeg bi pisalo *Jedna domovina, jedna država – Španjolska. Jedan vođa - Franco*. Upravo je to bio cilj *Tecnice*, propagandno širenje kulta ličnosti Francisca Franca. Osim njegovanja kulta ličnosti, cilj je bio i pobuditi maštu onoga što će biti „nova Španjolska“ i „novi imperij“.⁴⁷

Nueva España novine su koje su izlazile na Tenerifima, najvećem otoku Kanarskog otočja. U srpnju 1938. objavljen je članak povodom dvije godine, po nacionaliste, uspješnog ratovanja. Članak veliča Francisca Franca – „jedinog pravu vođu Španjolske“, kao i njegove uspjehe u zadnje dvije godine ratovanja. Novine su namijenjene prije svega kanarskom stanovništvu, kako bi što više ocrnili

⁴⁵ *El Mono Azul* (Madrid), 17. rujna, 1936., 1.

⁴⁶ „Libertad (Cuenca)“, Hemeroteca digital, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0004154305>, 17. kolovoza 2017.

⁴⁷ „Técnica (Lugo)“, Hemeroteca digital, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0005163049>, 17. kolovoza 2017.

republikansku vladu i njihove pristaše naglašavajući kako imaju mutnu i crnu prošlost.⁴⁸

6.2. ŠPANJOLSKI GRAĐANSKI RAT U HRVATSKIM NOVINAMA

U trenutku izbijanja građanskog rata u Španjolskoj, Hrvatska je bila dio Kraljevine Jugoslavije. Jedna od najdominantnijih stranki na političkoj sceni u Hrvatskoj bila je HSS – *Hrvatska Seljačka Stranka* – s Vladkom Mačekom na čelu. Oporbu je činila KPJ- *Komunistička Partija Jugoslavije*, iako je u to vrijeme još uvijek bila zabranjena. Sa sve većim usponom nacionalizma u Europi, i u Hrvatskoj počinje biti dominantniji ustaški pokret koji je svoju ideologiju vidio u Hitlerovom nacizmu i Mussolinijevom fašizmu. U međuvremenu, u Kraljevini Jugoslaviji, najjača stranka bila je JNS – *Jugoslavenska nacionalna stranka*, dok je JRZ – *Jugoslavenska radikalna zajednica* bila u usponu. Spomenute stranke izdavale su svoje novine, koje su od samoga početka rata u Španjolskoj izvještavale o istome, budući da se na terenu našao nemali broj jugoslavenskih (pa tako i hrvatskih) dobrovoljaca koji su se borili na strani republikanaca. Tridesete godine u Hrvatskoj bile su obilježene borbom za demokratskim promjenama i nacionalnim pravima unutar Kraljevine Jugoslavije, zbog čega se u jednu ruku i stvara paralela s pobunama u Španjolskoj. Komunistička partija Jugoslavije izdavala je legalne i ilegalne novine, pamflete, knjige i letke kao potporu španjolskoj republici. Svaka politička stranka u Hrvatskoj, uključujući i komuniste, u tom razdoblju je kroz novine isticala hrvatska nacionalna prava kao primarni politički cilj. Komunisti su tvrdili da će Narodna fronta, prikazana kao antifašistička koalicija komunističkih i demokratskih stranaka, donijeti slobodu Hrvatskoj od autoritarne vlasti iz Beograda, poput one za kakvu su se borili Baskijci i Katalonci u Španjolskoj. S druge strane, tu je bio ustaški pokret koji je u nacionalističkoj pobuni u Španjolskoj, intervenciji fašizma i ideološkom politikom „ujedinjenja oko katoličke crkve“ vidio priliku za nacionalističku pobjedu kakva bi se mogla zadesiti i u Hrvatskoj stvaranjem neovisne hrvatske države. Desničarski intelektualci u časopisima kao što su *Hrvatska Smotra*, *Hrvatska prosvjeta* i *Hrvatska revija* uvjerovali su čitatelje kako demokracija nije održiva opcija u „nerazvijenim“

⁴⁸ *Nueva españa* (Tenerife), srpanj 1938., 2.

državama poput Španjolske i Hrvatske, gdje je „autoritativna“ vlast neizbježna za rješavanje problema.⁴⁹

Pri samoj objavi rata u Španjolskoj, Stojadinovićeve JRZ-a rat je predstavila kao opasnost od političke radikalizacije, nestabilnosti i porasta međunarodnih tenzija koje bi mogle utjecati i na režim u Jugoslaviji. U novinama poput *Samouprave* i *Glasnika* rat se spominjao u najgorem kontekstu scenarija koji bi se mogao desiti i Jugoslaviji ukoliko zaprijeti opasnost od komunista, separatista i ostalih antirežimskih elemenata. U raznim člancima *Glasnika*, poput onog „U Jugoslaviji nema mjesta ni za fašizam ni za komunizam“ vlada je pokušala prikazati Jugoslaviju kao zemlju u kojoj nije mjesto za političku radikalizaciju na španjolskoj razini. Nadalje, *Jugoslavenske novine* JNS-e također su naglašavale opasnost od komunističkog pokreta, te poput novina JRZ-a držali su stajalište da je sukob u Španjolskoj ideološki sukob, čiji ishod, bez obzira na kojoj strani nastala pobjeda, rezultirat će slabljenjem španjolske države.⁵⁰

Hrvatska seljačka stranka uspostavila je 1936. godine *Seljački dom* koji je izlazio do 1941., a vlasnik i izdavač bio je Vladko Maček. Iste godine počeo je izlaziti i *Hrvatski dnevnik*. Također, ogranak HSS-a u Varaždinu izdavao je *Hrvatsko jedinstvo*, dok je ogranak HSS-a u Osijeku izdavao *Hrvatski list*. Prema HSS-u Španjolski građanski rat bio je ideološki rat između komunizma i fašizma. Na početku rata, HSS-ov tisak označio je sukob u Španjolskoj kao konflikt kojeg su izazvali anarhisti i marksisti, dok je kasnije stranka zauzela neutralan položaj vjerujući kako pobjedu ne smije odnijeti ni ljevica (tj. marksisti) ni desnica (fašisti), već samo demokracija.⁵¹ Unatoč neutralnom položaju i kritiziranju fašizma i komunizma, HSS je u svojim člancima bio više kritičan prema Republikanskoj vladi koja je često bila nazivanim „crvena“. Iako je HSS često naglašavao demokraciju kao jedini izbor, rijetko su u svojim novinama spominjali da je upravo vlada Narodne fronte demokratski izabrana.⁵²

Spominjanje HSS-e ne može proći bez spomena SDS – *Samostalne Demokratske Stranke* – koja je predstavlja većinu Srba u Hrvatskoj i zajedno s HSS-om od 1927. godine tvori *Seljačko-demokratsku koaliciju* (SDK). Najvažnije stranačke novine u

⁴⁹ Pavlaković, Vjeran, *The battle for Spain is ours. Croatia and the Spanish Civil War 1936-1939*, Srednja Europa, Zagreb, 2014., 36 - 39.

⁵⁰ Pavlaković, 70 - 71.

⁵¹ Isto, 87.

⁵² Isto, 93.

razdoblju građanskog rata bile su *Varaždinske novosti* i *Nova riječ*. Novine *Nova riječ* prenosile su vijesti iz Španjolske koje su se razlikovale od klasičnih ratnih reportaža, poput analize republikanskih postera, doprinosa jugoslavenskih dobrovoljaca itd. Iako su *Varaždinske novosti* i *Nova riječ* otvoreno bili antifašistički naklonjeni, broj članaka o ratu u Španjolskoj nije bio veliki. Međutim, oba lista posvetila su značajnu pažnju u naglašavanju opasnosti od fašizma prema europskom i hrvatskom društvu.⁵³

Nakon 1936. počela rasti je i ustaška propaganda kroz novine poput *Orač*, *Hrvatska gruda*, *Grudobran*, *Hrvatska zemlja*, *Narodni borac*, *Mlada Hrvatska* i *Hrvatski Zagorac* u kojima su prenosili ratoborne, antijugoslavenske i antidemokratske elemente hrvatskog nacionalizma. Sve desničarske novine u Hrvatskoj izražavale su ideološku potporu španjolskim nacionalistima. O svakoj Francovoj pobjedi pisalo se veoma ushićeno, poput one nakon što su nacionalisti osvojili tvrđavu Alcazar u Toledu. Mnogi članci desničarskih novina uspoređivali su opsadu Alcazara s opsadom Sigeta 1566. godine i herojstvom Nikole Šubića Zrinskog, gdje je Republika preuzela ulogu Turaka koji su izvršili opsadu hrvatskog teritorija. Također, kao što su Hrvati u Sigetu branili zapadnu civilizaciju od "barbarizma" Osmanlija, nacionalisti su u Alcázaru iste vrijednosti branili od juriša bezbožnog komunizma.⁵⁴

Što je rat u Španjolskoj više napredovao, tako je i Komunistička partija Jugoslavije postajala sve više aktivna u slanju pomoći Španjolskoj, stoga se u jednom trenutku u Španjolskoj nalazilo nešto više od 1600 dobrovoljaca koji su se borili na strani republikanaca. Što se tiče komunističkih novina, prije svega *Radnika* i *Proletera*, veliki broj članaka bio je posvećen ratu u Španjolskoj, kako bi se suprostavili desničarskoj propagandi i mobilizirali dobrovoljce. Novine *Radnik* iznosile su članke koji su Španjolski građanski rat predstavljali kao pozitivni razlog za stvaranjem Narodne fronte u Hrvatskoj. Također, slične članke iznosi i *Proleter* te se u njima upozorava da je jedino formacija Narodne fronte sposobna zaustaviti fašizam. Također, *Proleter* upozorava da „sudbina Španjolske danas jest sudbina Jugoslavije

⁵³ Pavlaković, 101.

⁵⁴ Pavlaković, Vjeran, „Španjolski Siget: Simbolika Alcazara u hrvatskim novinama“, *Revue d'histoire contemporaine*, 41, 2009., 741.

sutra“, te da „Jugoslavija treba biti zainteresirana za pobjedu španjolskog naroda, budući da isti napadači žele uništiti pristaše slobode i demokracije u Jugoslaviji“.⁵⁵

⁵⁵ Pavlaković, Vjeran, „From Popular Front to Political Radicalization: The Croatian Press and the Spanish Civil War, 1936-1939“, *Slovo*, 17, 2005., 13.

ZAKLJUČAK

Španjolski građanski rat bio je prije svega rezultat političkih, socijalnih i ekonomskih problema s kojima se Španjolska suočila u prvim desetljećima dvadesetog stoljeća. Legalnim odabirom Narodne fronte na izborima 1936., koji su htjeli spriječiti desničarski udar, zaoštavaju se tenzije između španjolske ljevice i desnice, koje su u konačnici rezultirale građanskim ratom. Time je Španjolska postala uporište krvavih bitaka, koje su odnijele tisuće ljudskih žrtava. Sudeći po opredjeljenjima i ambicijama protagonista Istoka i Zapada, Španjolski građanski rat označava uvod u Drugi svjetski rat.

Medijska propaganda poslužila je međunarodnim i nacionalnim akterima u Španjolskom građanskom ratu kao neprocjenjivo političko sredstvo za širenje različitih ideoloških ideja. Medijsku propagandu koristile su obje zaraćene strane – nacionalisti i Narodna fronta – te se mogu utvrditi iste tematike koje su prenosile, unatoč različitim ideološkim uvjerenjima. Primjerice, obje strane pozivaju na borbu protiv neprijatelja, te je učestali motiv „isušena španjolska zemlja“, što je bila posljedica Velike ekonomske krize iz 1929. godine. Dvije ideološki različite zaraćene strane koristile su medije kako bi što većem broju ljudi prenijele svoju ideologiju, ali i kako bi se ukazali problemi s kojima se Španjolska svakodnevno susretala. Također, Španjolski građanski rat predstavlja jedan od prvih konflikata u dvadesetom stoljeću koji je bio popraćen medijskom propagandom kako bi se prikupila nacionalna, ali i međunarodna pomoć.

Mediji koji su se formirali tijekom prve polovice dvadesetog stoljeća, pa tako i za vrijeme Španjolskog građanskog rata, postavili su temelje za medijske propagandne inicijative Drugog svjetskog rata. Danas su to povijesni izvori od velike važnosti za razdoblje Španjolskog građanskog rata.

LITERATURA

1. Castelló, Enric; Montagut, Marta, „Radio, memory and conflict: Reconstructing the past in Documentos RNE“, *Radio Journal:International Studies in Broadcast & Audio Media*, 13, 2015, 5. – 21.
2. Crusells, Magi, „Cinema as a political propaganda during the Spanish Civil War: Espana 1936.“, *Revista Internacional de la Guerra Civil (1936-1939)*, 38, 2004., 157. – 168.
3. Crusells, Magi, „Spanish Cinema during the Final Year of the Civil War: The Republicans' Last Documentaries and Francoist Triumphalism“, *Bulletin of Spanish Studies*, 89, 2012., 23. – 38.
4. Deacon, David, *British news media and the Spanish Civil War: tomorrow may be too late*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2008.
5. *El Mono Azul*, Madrid 1936., dostupno na: <http://hemerotecadigital.bne.es>, 16. kolovoz 2017.
6. Everly, Kathryn, „Remerbering/Gendering War: Gerda Taro's Spanish Civil War Photographs“, *Historical Memory in Spanish Literature and Culture*, 2017, 148. – 161.
7. Gernsheim, Helmut, *Fotografija: sažeta istorija*, Izdavački zavod „Jugoslavija“, Beograd, 1973.
8. Indić, Trivo, *Savremena Španija*, Nolit, Beograd, 1982.
9. Jong, Cees, Purvis, Alston, *The Poster: 1,000 Posters from Toulouse-Lautrec to Sagmeister*, Abrams, New York, 2010.
10. *Juventud*, Madrid 1936., dostupno na: <http://hemerotecadigital.bne.es>, 16. kolovoz, 2017.
11. „Libertad (Cuenca)“, Hemeroteca Digital, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0005163049>, 17. kolovoz 2017.
12. Mifflin, Jeffrey, “The Story They Tell: On Archives and the Latent Voices in Documentary Photograph Collections“, *The American Archivist*, 73, 2010, 44. – 63.
13. Nelson, Cary, „The Aura of the Cause: Photographs from the Spanish Civil War“, *The Antioch Review*, 55, 1997, 305. – 326.

14. *Nueva españa*, Tenerife 1938., dostupno na: <http://hemerotecadigital.bne.es>, 16. kolovoz, 2017.
15. Pavlaković, Vjeran, „From Popular Front to Political Radicalization: The Croatian Press and the Spanish Civil War, 1936-1939“, *Slovo*, 17, 2005, 5. – 18.
16. Pavlaković, Vjeran, „Španjolski Siget: Simbolika Alcazara u hrvatskim novinama“, *Revue d'histoire contemporaine*, 41, 2009., 735. – 749.
17. Pavlaković, Vjeran, *The battle for Spain is ours. Croatia and the Spanish Civil War 1936-1939*, Srednja Europa, Zagreb, 2014.
18. Ribeiro, Nelson, „Using a new medium for propaganda: The role of transborder broadcasts during the Spanish Civil War“, *Media & War & Conflict*, 7, 2012., 37. – 50.
19. Riegel, O. W., „Press, radio and the Spanish Civil War“, *The Public Opinion Quarterly*, 1, 1937., 131. – 136.
20. Roe Hardim, Jennifer, „Fighting for Spain through the Media: Visual Propaganda as Political Tool in the Spanish Civil War“, <https://dlib.bc.edu/islandora/object/bc-ir:102401>, 12. rujna 2017.
21. Škarica, Matej, *Propaganda kroz europsku povijest*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2012.
22. „Técnica (Lugo)“, Hemeroteca digital, <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0005163049>, 17. kolovoza 2017.
23. Vergara, Alexander, „Images of revolution and war“, <https://libraries.ucsd.edu/speccoll/visfront/intro.html>, 22. kolovoza 2017.

SAŽETAK

Mediji i Španjolski građanski rat

Španjolski građanski rat bio je jedan od najvažnijih svjetskih događaja tridesetih godina dvadesetog stoljeća. Nakon izbijanja rata u srpnju 1936. Španjolska se podijelila u dva bloka - nacionalističkim pod vodstvom Franciscom Francom i republikanski pod vodstvom Narodne fronte. Sukladno s time, na stranu nacionalista u pomoć dolaze nacistička Njemačka i fašistička Italija, dok se Sovjetski Savez borio na strani Republike. Tijekom svih godina ratovanja (1936.–1939.) bila je prisutna medijska propaganda u prenošenju različitih ideologija. U ratnoj propagandi ključnu ulogu odigrali su film, plakati, radio i novine. Istovremeno, građanski rat u Španjolskoj bio je prvi događaj u svjetskoj povijesti koji je bio popraćen dokumentarnom fotografijom, čime je pogodovao za razvoj suvremenog fotorepoterstva. Medijska propaganda bila je ključna i nakon završetka rata u travnju 1939., no samo s jednim ciljem - veličanjem kulta ličnosti Francisca Franca - koji je u ovom ratu odnio pobjedu.

KLJUČNE RIJEČI: Španjolski građanski rat, mediji, propaganda, Franisco Franco, fašizam, antifašizam

ABSTRACT

Media and the Spanish Civil War

The Spanish Civil War was one of the most important events in 1930's. After the breaking of the war in July 1936. Spain had separated in two major blocks – nationalist, under the command of Francisco Franco and Republican, under the command of Popular Front. Based on that, Nazi Germany and fascist Italy offered their help to nationalists, while SSSR stood firm on joining forces with Republic. During the war (1936. -1939.) in Spain was present media propaganda in transmitting of different ideologies. The main role in war propaganda played movies, posters, radio and stamp. The civil war in Spain was the first event in world's history which was well documented with photography. That influenced the development of modern photojournalism. Media and propaganda was crucial also after the war has finished in March of 1939., but just with one goal – to praise cult of personality Francisco Franco - who claimed victory in the war itself.

KEYWORDS: Spanish Civil War, media, propaganda, Francisco Franco, fascism, antifascism

